

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

4^ο διεθνές επιστημονικό συνέδριο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΗΜΕΡΑ:

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Αθήνα, 10-11 Νοεμβρίου 2011

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ: ΑΝΑΙΡΩΝΤΑΣ ΤΗ ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ

Γεωργία Γούγα

ΤΕΙ Αθήνας

Ιωάννης Καμαριανός

Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη: Η επαναδιαπραγμάτευση του ρόλου του κράτους σε συνθήκες κρίσης χρέους μας οδηγεί νομοτελειακά σε επανεννοιολόγηση της κοινωνίας της διακινδύνευσης (*Risk Society*). Η διαπραγμάτευση αυτή είναι φανερά αισθητή σε κομβικούς τομείς όπως η υγεία και η εκπαίδευση. Αιφνιδιασμοί και αποκομμένες αφηγήσεις από τη μέχρι σήμερα θεσμική συνέχεια επιβεβαιώνουν ότι παρατηρείται μια μεταμοντέρνα εξέλιξη ως προς την διαφοροποίηση του Λόγου (*Reason*) λειτουργίας των θεσμών. Ως συνέπεια της κρίσης στο κοινωνικό, οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις οδηγούν σε ριζική αμφισβήτηση των θεωρητικών σχημάτων ερμηνείας του πεδίου.

Έτσι, έχοντας ως στόχο την ανάλυση του παραπάνω σκεπτικού θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τη σημασία του σύγχρονου κοινωνιολογικού θεωρητικού ερμηνευτικού σχήματος ως ικανού για την αντίκρουση της νέας διαχειριστικής λογικής, η οποία νομοτελειακά προσανατολισμένη, οδηγεί ντετερμινιστικά στην αναίρεση της επικοινωνιακής λογικότητας των δυτικών δημοκρατιών.

1. Εισαγωγή: Το ευρωπαϊκό οικοδόμημα της δυτικής νεωτερικότητας σε κίνδυνο.

Η κάμψη της διεθνούς και της ευρωπαϊκής οικονομίας ανέδειξε μια σειρά αντινομιών στο οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Καθώς όμως η κρίση χρέους απειλεί όλο και περισσότερο την Ευρωπαϊκή συνοχή, η ισχύς της Ευρωπαϊκής οικονομίας γίνεται το κυρίαρχο μέλημα. Ήδη τα δεδομένα της Eurostat του 2008 (Eurostat 2010) κατέδειχναν τη δυσκολία των ευρωπαϊκών μηχανισμών, κυρίως του Ευρωπαϊκού Νότου όπως η Ελλάδα, να αντιμετωπίσουν σημαντικά ζητήματα για την κοινωνική και πολιτική συνοχή των δυτικών δημοκρατιών, όπως η φτώχεια, η ανισότητα αναδιανομής εισοδήματος, ή ακόμα και η χαμηλή αγοραστική δύναμη (Petmesidou, 1996 pp. 324-347) .

Έτσι, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις αναγκών στο επίπεδο της πρόνοιας των μελών κρατών, ήδη από δεκαετίες και πολύ περισσότερο σήμερα υπό την επίδραση της κρίσης χρέους, το Κράτος Πρόνοιας ως μηχανισμός προώθησης της κοινωνικής προστασίας αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο έρευνας.

Πιο συγκεκριμένα η μελέτη αυτή αποσκοπεί στην εξέταση των λογικών επαναδιαπραγμάτευσης του ρόλου του Κράτους σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής και πιο συγκεκριμένα στη διερεύνηση των διαδικασιών υποχώρησής του από κρίσιμους τομείς όπως η Εκπαίδευση και η Υγεία. Θεωρούμε σημαντική αυτή την υποχώρηση για την πολιτική και κοινωνική συνοχή και ιδιαίτερα για τη μελλοντική σχηματοποίηση των μορφών της δυτικής πολιτειότητας.

2. Η επαναδιαπραγμάτευση του Κράτους υπό συνθήκες κρίσης χρέους.

Η προώθηση της κοινωνικής προστασίας αποτέλεσε σημαντικό πυρήνα των κοινωνικών δράσεων σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, που επεδίωκαν και αποσκοπούσαν στην ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Είναι χαρακτηριστική η ευρωπαϊκή μέριμνα για την διαμόρφωση θεσμικών δομών που θα είχαν σκοπό την αναίρεση της κοινωνικής ανισότητας και του αποκλεισμού ενώ θα ενίσχυαν τα κοινωνικά δικαιώματα, τον πολιτισμό και την οικονομία. Είναι ενδεικτικά επίσης τα καταστατικά κείμενα Ευρωπαϊκών μηχανισμών όπως αυτό του Συμβουλίου της Ευρώπης όπου στο πρώτο άρθρο του κάνει λόγο για την οικονομία με προσανατολισμό προς την κοινωνία των δικαιωμάτων και του πολιτισμού ή η σύνταξη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Το Συμβούλιο της Ευρώπης αποτελεί την κατεξοχήν δομή προαγωγής των κοινωνικών δικαιωμάτων και της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής, του πυρήνα δηλαδή της δυτικής νεωτερικότητας (Βενιέρης, 2002).

Η παρατηρούμενη όμως κυριαρχία του οικονομικού φιλελευθερισμού επί του προνοιακού καπιταλισμού, όπως με τον καλύτερο τρόπο αναδείχθηκε υπό το βάρος της ευρωπαϊκής κρίσης χρέους, ανέδειξε με τον πιο εμφατικό τρόπο και τις αντινομίες που δεν επέτρεψαν την επικράτηση του πολιτικού και τη ζητούμενη θωράκιση του κοινωνικού (Βενιέρης, 2011, σσ. 158-159).

Για τις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου όπως η Ελλάδα, από τη στιγμή που εντάχθηκαν στο Μηχανισμό Στήριξης, οι εξελίξεις και οι κοινωνικο-οικονομικές διαδρομές ήταν ήδη δεδομένες, αφού οι εφαρμογή των ‘συνταγών’ του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου είχαν δοκιμαστεί σε χώρες της πρώην Ανατολικής Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής όπως η Αργεντινή κ.ά. Η διεθνής βιβλιογραφία για τις επιπτώσεις των πολιτικών του Δ.Ν.Τ. (IMF), ιδιαίτερα στα πεδία της Υγείας και της Παιδείας είναι αποκαλυπτική (Stuckler & Basu 2009, Armijo & Faucher 2002).

3. Κοινωνική Πολιτική και κρίση χρέους

Κατά τις προηγούμενες δεκαετίες η οικονομική πλευρά των πολιτικών για την Υγεία και την Εκπαίδευση, υπό το βάρος των επιπτώσεων της κρίσης χρέους και των τρόπων αντιμετώπισης του IMF, αποτέλεσε το κομβικό σημείο των ενδιαφερόντων της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας. Ιδιαίτερα μετά το 1990 και την κατάρρευση των χωρών της Σοβιετικής Ένωσης το ενδιαφέρον αυξήθηκε σημαντικά όπως και στις περιπτώσεις κατάρρευσης των οικονομικών συστημάτων των χωρών της Λατινικής Αμερικής όπως η Αργεντινή. Κοινός τόπος των μελετών αυτών ήταν η διαπίστωση πως η αφετηρία των σχετικών πολιτικών για τη διαχείριση του προβλήματος και των επιπτώσεών του ήταν οικονομικές, αλλά η ουσία του ζητήματος και οι βαθύτερες συνέπειές του ήταν κοινωνικές και πολιτικές (Fischer et al., 2003).

Οι προωθούμενες πολιτικές απορύθμισης είχαν και έχουν στην αρχή τους την εισαγωγή της Αγοράς και του Λόγου της Αγοράς στην κοινωνική λειτουργία με άμεση επίπτωση τη μείωση των χρηματοδοτήσεων και την ουσιαστική υποχώρηση του Κράτους (Kiprianos, et.al., 2011). Καθώς το Κράτος υποχωρεί ως προς τον κοινωνικό του ρόλο νέα πολυπολικά περιβάλλοντα και συνεργασίες δημιουργούνται, αποκτώντας θεσμικές υποστάσεις στα πλαίσια των υπηρεσιών Υγείας και Παιδείας. Έτσι, για παράδειγμα σε επίπεδο Ανώτατης Εκπαίδευσης και με τη νομιμοποίηση των αναγκών της Αγοράς, το management του Πανεπιστημίου περνάει σε περισσότερο ευέλικτες ημικρατικές θεσμικές δομήσεις συνεργασίας του δημόσιου και του ιδιωτικού, ενώ οι υποκειμενικές επιλογές σχεδιασμού σπουδών συνδέονται με την εργαλειακότητα της επαγγελματικής αποκατάστασης και το Λόγο των αναγκών της αγοράς (Kiprianos, et.al., 2011). Η εξέλιξη αυτή αποτελεί τη συνέχεια μιας πορείας που εδώ και δεκαετίες παρακολουθούμε να εξελίσσεται με συνέπεια.

4. Από το γραμμικό στο ευέλικτο νεωτερικό-μετανεωτερικό.

Κατά τον Parton (1996) η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στις αρχές του εικοστού αιώνα λειτούργησε νομιμοποιητικά και συστηματοποίησε μια σειρά θεσμικών λειτουργιών ανάμεσα στις οποίες είναι και η σύνδεση των κρατικών δράσεων και μιας ευρείας ποικιλίας ανάλογων δράσεων ιδιωτικών, εθελοντικών και φιλανθρωπικών οργανώσεων (p. 5). Σε αυτό ακριβώς το παρελθόν οι αναλυτές αναγνωρίζουν την παγίωση των μεταφορντικών μορφών οργάνωσης στις περισσότερες περιπτώσεις καπιταλιστικών οικονομιών. Μαζική παραγωγή και μαζική κατανάλωση συνιστούσαν μια γραμμική οικονομία -κατά το παράδειγμα της γραμμής παραγωγής- και ταυτόχρονα πρότειναν και ενίσχυναν μια σειρά από κοινωνικές συμπεριφορές οι οποίες στο σύνολο τους συστηματοποιούνται σε κουλτούρα.

Στο επίπεδο του λειτουργιών στους τομείς του κοινωνικού κράτους και πιο συγκεκριμένα στους τομείς της Υγείας και της Εκπαίδευσης, αυτό μετασχηματίζεται σε μια επαγγελματοποίηση των σχετικών με τα πεδία δημόσιων λειτουργιών (εκπαιδευτικοί, ιατρικό προσωπικό, κοινωνικοί λειτουργοί) με κυρίαρχα τα οργανωτικά χαρακτηριστικά της γραφειοκρατικοποίησης (Καμαριανός 2002). Υπό αυτό το οργανωτικό πλαίσιο της επαγγελματο-γραφειοκρατικοποίησης η επέκταση του Κράτους προέκυπτε αναμενόμενη και επιθυμητή.

Συνολικά, η πίστη στην επιστήμη διαπλέκεται με το management και την πίστη στη συνεχή οικονομική ανάπτυξη, η εργασιακή ασφάλεια και η πίστη στον ορθό λόγο με τον γραφειοκρατικό ορθολογισμό, παράγοντας τελικά οργανωτική κουλτούρα. Όλα τα παραπάνω αποτελούν την αισιόδοξη προοπτική της ύστερης νεωτερικής περιόδου.

Η κρίση των ύστερων '70 δρομολόγησε μια παγίωση η οποία οδήγησε αρκετούς αναλυτές να αναρωτηθούν για τη μορφή των κρατικών μορφών που θα επικρατούσαν. Ήδη η μεταβλητότητα της αγοράς, η απορρυθμίσση και η ιδιωτικοποίηση αποτελούσαν νέες χαρακτηριστικές διαδικασίες αποδόμησης του δεδομένου (Clark, 1996 p. 39). Οι πολιτικές που άσκησε η Βρετανική κυβέρνηση την συγκεκριμένη συγκυρία

αποτελέσαν το προάγγελο της σημερινής πορείας των σχετικών ευρωπαϊκών πολιτικών. Συρρίκνωση του κράτους, μείωση του κόστους και διαμόρφωση ενός αρνητικού κλίματος σε ,ότι αφορά στην παρέμβαση του Κράτους. Ουσιαστικά η διαφοροποίηση έγκειται στη μετάβαση από το Κράτος προς ένα χώρο ανεξάρτητο, όπου θα υλοποιούνται ελεύθερα ημικρατικές, ιδιωτικές και εθελοντικές δράσεις και συμβάσεις. Το πεδίο αυτό και οι σχετικές δράσεις είναι ανάλογες προς τις συνεχώς μεταβαλλόμενες ανάγκες της αγοράς που παράγουν και παράγονται σε πλέγματα ευελιξίας.

Έτσι, στο νέο πεδίο αναδύονται και παγιώνονται νέα χαρακτηριστικά όπως η διαφοροποίηση, η αβεβαιότητα, η αμφισημία και κυρίως η συνεχής αλλαγή και μεταβολή. Η εξατομίκευση της Αγοράς είναι το σημαντικό χαρακτηριστικό μεταλλαγής του τομέα της Πρόνοιας (Clark, 1996). Το δρών υποκείμενο καθίσταται πελάτης/καταναλωτής, ενώ το δυναμικό management αναδεικνύει με επίταση τα ζητήματα της αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας. Έτσι, σε τομείς όπως η Εκπαίδευση και η Υγεία και με κριτήριο την λογική της Αγοράς, το κόστος και η ευθύνη περνούν στην σύμβαση ως επιλογή του 'καταναλωτή' (Ball 2008).

Οι μεγάλες και γραμμικές αφηγήσεις παίρνουν τέλος. Οι βραχυχρόνιες επιμέρους συμβάσεις επιλογής και η χάραξη υποκειμενικών διαδρομών, όπως για παράδειγμα στην εκπαίδευση μέσα από τρίχρονα ή και συντομότερα προγράμματα σπουδών, καθιστούν τις σύντομες και αποκομμένες υποκειμενικές στρατηγικές ως τις κυρίαρχες αφηγήσεις του κοινωνικού (Kiprianos et al. 2011, Λυοτάρ 1979). Οι μικρο-αφηγήσεις εμπεριέχουν τη ρήξη με το παρελθόν. Η γραμμικότητα και το δεδομένο αντικαθίστανται από το ντετερμινισμό της μεταβλητότητας. Η ρήξη της μικροαφήγησης, η υποχώρηση του Κοινωνικού κράτους, η μεταλλαγή του προνοιακού καπιταλισμού προς μια φιλελεύθερη καπιταλιστική σύλληψη της Αγοράς, η αναίρεση της ασφάλειας και το σημαντικότερο, η συνείδηση της διακινδύνευσης των κοινωνιών, σημασιοδότησαν το πέρασμα στη μετανεωτερικότητα.

5. Η σημασιοδότηση της διακινδύνευσης και το στοίχημα της ευελιξίας και της ασφάλειας. Risk and Flexicurity.

Υπό αυτό το πρίσμα όσα κατέγραφαν στις μελέτες τους θεωρητικοί όπως ο Beck (1992) ή ο Giddens για την κοινωνία της διακινδύνευσης (risk society) αποκτούν νέες σημασιοδοτήσεις. Έννοιες όπως η ασφάλεια και η ευελιξία αποτελούν πυρήνα των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αναλύσεων και ζωτικά διακυβεύματα της καθημερινής ζωής των πολιτών των δυτικών κοινωνιών της νεωτερικότητας. Ως θεσμική απάντηση στα αγωνιώδη ερωτήματα των κοινωνιών της διακινδύνευσης προωθήθηκε το πλαίσιο που παράγεται από το μείγμα της εργασιακής ασφάλειας και της ευελιξίας της Αγοράς (Flexicurity) (E.C., 2005).

Η προωθούμενη από τους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς, λογική της Flexicurity προκύπτει ως κομβική πολιτική που χαρακτηρίζει το σύγχρονο ευέλικτο κράτος πρόνοιας. Όχι πια στους κρατικούς αλλά στους ‘υπό δημόσιο έλεγχο’ θεσμούς συνάπτονται συμβολαιακές πράξεις, ευέλικτες και αξιόπιστες (EC, 2005, 2006 & 2007). Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε πως ο δημόσιος έλεγχος προκύπτει από την ανάγκη ελέγχου της Αγοράς που έτσι αποκαλύπτεται παρούσα και κυρίαρχη στη σύναψη των σχετικών συμβάσεων (Βενιέρης 2011). Ανώτερος στόχος είναι να συνδυαστούν η αποτελεσματικότητα και η αποδοτικότητα της αγοράς με την κοινωνική συνοχή (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007).

Η ελευθερία της αγοράς ως ρύθμιση των παραπάνω δράσεων δεν φαίνεται ικανή να αναιρέσει την αβεβαιότητα των συμβαλλομένων μερών. Αντίθετα σε εποχή κρίσης χρέους δανειστές και δανειζόμενοι αναζητούν τις διαδικασίες εξασφάλισης και τήρησης των δεσμεύσεων. Η συλλογική και διυποκειμενική εμπιστοσύνη φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη σημασία για την υλοποίηση των διαδικασιών.

Έτσι, σε ένα πλαίσιο δράσης αβεβαιότητας και μεταβλητότητας η διαδικασία κλειδί στη σύναψη της σχετικής σύμβασης και στην επιτυχία του νέου πλαισίου της Flexicurity είναι η επίτευξη θέσεων εμπιστοσύνης (Trust). Η υλοποίηση των παραπάνω

προϋποθέτουν αφετηριακά διαλογική πρόθεση. Έτσι, θεμελιακή διαδικασία εμπιστοσύνης δεν μπορεί να είναι άλλη από την επικοινωνία και πιο συγκεκριμένα την επικοινωνιακή λογικότητα.

6. Από την Ασφάλεια στην Εμπιστοσύνη. Προς ένα θεωρητικό πλαίσιο ως προϋπόθεση της εμπιστοσύνης (Trust).

Η Flexicurity για να υπάρξει ως κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο δράσης προϋποθέτει την ύπαρξη εμπιστοσύνης αλλά και διαλογικής πρόθεσης ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη τους συλλογικούς ή μη δρώντες. Η διαδικασία της εμπιστοσύνης και του διαλόγου ως συλλογικής ορθολογικότητας που στηρίζεται στην επικοινωνία, ορίζει από την αρχή πως τόσο η ευθύνη όσο και τα οφέλη είναι συλλογικά.

Εδώ η ύπαρξη του δημόσιου έλεγχου διασφαλίζει την ερμηνεία του κανονιστικού λόγου της Αγοράς, ώστε να είναι εφικτή η συστηματοποίηση αυτών των δράσεων όχι σε μια απορυθμισμένη αγοραπωλησία, αλλά σε μία συλλογική διαπραγμάτευση, η οποία διασφαλίζοντας το πολιτικό διακύβευμα της συνοχής ουσιαστικά συνιστά την μελλοντική κοινωνική πολιτική των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών.

Τα παραπάνω μας παραπέμπουν στο θεωρητικό σχήμα της επικοινωνιακής λογικότητας του Γερμανού διανοητή Jurgen Habermas. Στο σχήμα του Habermas η επικοινωνία είναι ιδιαίτερα σημαντική στο βαθμό που καθιστά τον άνθρωπο υποκείμενο. Διαντιδρώντας ο άνθρωπος αναπτύσσει το 'πρακτικό ενδιαφέρον', κατευθύνοντας συλλογικά τη δράση μας για την επίτευξη κοινών σκοπών μέσα στην κοινωνία (Craib 1998).

Έτσι η συνεργασία ως επικοινωνιακή διαδικασία καθίσταται υπαρξιακή αναγκαιότητα, ως μια συνθήκη αβίαστης διαμόρφωσης της βούλησης. Διάδραση, αμοιβαιότητα και διυποκειμενικότητα συνιστούν τον *Επικοινωνιακό Λόγο*, την κατάληξη ουσιαστικά σε μια κοινή απόφαση βάσει επιχειρημάτων, με αναίρεση των καταναγκασμών, υπέρβαση των ντετερμινισμών και με κριτικό και λογικό τρόπο, σε συνθήκες διαλόγου. Η

ολοκλήρωση των παραπάνω παράγει Habermas την αξίωση για προτασιακή αλήθεια (Habermas 1993). Έχοντας συνεπώς υπόψη μας την αγωνία του Γερμανού διανοητή και τη φροντίδα του για τη διατύπωση των προϋποθέσεων για την προτασιακή αλήθεια και τις αξιώσεις ισχύος, θεωρούμε σημαντική τη προσφορά του στη διατύπωση προτάσεων για τη διαμόρφωση της εμπιστοσύνης (Trust) ως διαδικασία ολοκλήρωσης του πλαισίου της ευελιξίας και της ασφάλειας (Flexicurity) για την υπέρβαση της κρίσης.

Πιο συγκεκριμένα στη θεωρία του ο Habermas αναφερόμενος στα ομιλιακά ενεργήματα θεωρεί πως διακρίνονται τρία είδη αξιώσεων ισχύος: μια αξίωση αλήθειας για το προτασιακό περιεχόμενο, μια αξίωση ορθότητας για τους κανόνες και τις αξίες, και μια αξίωση ειλικρίνειας για την υποκειμενική πρόθεση (Habermas 1997).

Το πιο ενδιαφέρον και σημαντικό όχι μόνο για την επιτυχή οικονομικά σύναψη των συμβάσεων, αλλά και για την κοινωνική και πολιτική συνοχή, είναι πως η τελική επίτευξη της εμπιστοσύνης δια των ομιλιακών ενεργημάτων των διαντιδρώντων τελικά απελευθερώνει τα ίδια τα υποκείμενα από τις τυχόν στρεβλώσεις κατανόησης και τις συγχύσεις του πραγματικού. Με την ολόπλευρη συμμετοχή τους, και με 'μέσο' τη γλώσσα, οι δρώντες έχουν κατά Habermas τη δυνατότητα αναίρεσης των κανονιστικών πλαισίων όταν αυτοί συνιστούν ανούσιους για το κοινωνικό και το πολιτικό περιορισμούς (Craib 1998).

Πιο συγκεκριμένα, στην επικοινωνιακή δράση που αναπτύσσεται, τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να διατυπώσουν υπό τις δεδομένες συνθήκες την αξίωση εγκυρότητας της δήλωσης Έτσι μέσα από διαδικασίες κατανόησης δημιουργείται ένας ορθολογικός δεσμός, ο οποίος προκύπτει από την εγγύηση του ομιλητή να ικανοποιήσει κάθε αξίωση ισχύος μέσω διαδικασιών επαλήθευσης. Είναι συνεπώς ξεκάθαρο πως η επικοινωνιακή λογικότητα συνδέεται άμεσα με την αλήθεια των δηλώσεων (Habermas 1997). Στη βάση αυτή θεμελιώνονται και οι αξιώσεις εμπιστοσύνης. Διασφαλίζοντας την εμπιστοσύνη μέσα από τις παραπάνω προϋποθέσεις και αξιώσεις συμμετοχής και εγκυρότητας υλοποιείται παρά τα οικονομικά αδιέξοδα η προοπτική μιας δημοκρατικής κοινωνικής συνοχής χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς. Υπό αυτό το

πρίσμα η εμπιστοσύνη συνδέεται με την αναγνώριση ως ισότητα όλων των εμπλεκομένων μερών.

Η αναγνώριση κατά Habermas ακυρώνει ανισότητες και αποκλεισμούς και ενισχύει το δίκτυο της κοινωνικής συνοχής στο βαθμό που επιτρέπει τη συμμετοχή των υποκειμένων στις αποφάσεις τους. Ίσως για τους παραπάνω λόγους ο Gouthro (2006) θεωρεί πως η θεωρία του Habermas θέτει υπό αμφισβήτηση κεντρικά ζητήματα σχετικά με τον τρόπο που είναι δομημένη και που οργανώνεται η κοινωνία, καθώς παρέχει τις ορίζουσες κατανόησης των δομών που επηρεάζουν τις καθημερινές πρακτικές. Η κατανόηση αυτή και η διασαφήνιση των προϋποθέσεων σχηματοποίησης της εμπιστοσύνης προωθούν την κοινωνική δράση στα πλαίσια ενός ιδανικού διαλογικού περιβάλλοντος (Gouthro, 2006).

7. Αντί συμπεράσματος

Ήδη από το 2008 και ίσως και πολύ πριν, τα κοινωνικά και οικονομικά στατιστικά δεδομένα, έδειχναν με έμφαση το ‘ψευδές αυτόνομο των καθημερινής ζωής’ κατά Althusser ή της αποικιοποίησης του Βιόκοσμου κατά Habermas. Οι πορείες ήταν ντετερμινιστικά προδιαγεγραμμένες ιδιαίτερα για τους πολίτες του Ευρωπαϊκού Νότου: Αυξανόμενη ανισότητα και ασύμμετρες κοινωνικοπολιτικές σχέσεις. Οι προωθούμενες πολιτικές απορρύθμισης είχαν και έχουν στην αρχή τους την εισαγωγή της Αγοράς και του Λόγου της Αγοράς στην κοινωνική λειτουργία με άμεση επίπτωση τη μείωση των χρηματοδοτήσεων και την ουσιαστική υποχώρηση του Κράτους.

Καθώς το Κράτος υποχωρεί ως προς τον κοινωνικό του ρόλο νέα πολύ-πολικά περιβάλλοντα και συνεργασίες δημιουργούνται αποκτώντας θεσμικές υποστάσεις. Τα δρώντα υποκείμενα καθίσταται συμβαλλόμενοι.

Η μεταλλαγή του προνοιακού καπιταλισμού προς μια φιλελεύθερη καπιταλιστική σύλληψη της Αγοράς δίνει τέλος στις μεγάλες και γραμμικές αφηγήσεις. Σύντομες και αποκομμένες υποκειμενικές στρατηγικές αποτελούν τους ιδιωτικούς γρίφους.

Ως θεσμική απάντηση στα αγωνιώδη ερωτήματα των κοινωνιών της διακινδύνευσης προωθήθηκε το πλαίσιο που παράγεται από το μείγμα της εργασιακής ασφάλειας και της ευελιξίας της Αγοράς (Flexicurity). Η Flexicurity για να υπάρξει ως κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο δράσης, προϋποθέτει την ύπαρξη εμπιστοσύνης αλλά και διαλογικής πρόθεσης ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη τους συλλογικούς ή μη δρώντες. Οι αξιώσεις συμμετοχής και εγκυρότητας, διασφαλίζουν την προοπτική μιας δημοκρατικής κοινωνικής συνοχής αναιρώντας κοινωνικούς ανισότητες και αποκλεισμούς.

Υπό αυτό το πρίσμα η εμπιστοσύνη συνδέεται με την αναγνώριση ως ισότητα όλων των εμπλεκόμενων μερών, αναιρώντας ψευδείς οικονομικές νομοτέλειες, αμφισβητώντας το αυτονόητο και επανατοποθετώντας τους όρους σχεδιασμού της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής και της διασφάλισης του δημόσιου συμφέροντος.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Armijo, L. E. and Faucher, P. (2002). We have a consensus: Explaining Political Support for market reforms in Latin America, *Latin American Politics and Society*, 44, (2), pp. 1-40.
- Ball, S. (2008). *The education debate*, London: Policy press.
- Beck, U., (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*, New Delhi: Sage.
- Crick, R. and Joldersma, C. (2007). “Habermas, lifelong learning and citizenship education”, *Studies in Philosophy and Education*, 26, pp.77-95.
- Clark, J.(1996). “After social work;” in Parton, N. (ed.), *Social Theory, Social Change and Social Work*, London: Routledge.
- Giddens, A. (1999). “Risk and Responsibility”, *Modern Law Review*, 62(1) pp. 1-10.
- Goldsborough, D. (2007). “Does the IMF constrain health spending in poor countries? Evidence and an agenda for action”. *Report of the Working Group on IMF Programs and Health Spending*. Washington (D.C.): Center for Global Development.
- Gouthro, P. (2006). “Reason, Communicative Learning, and Civil Society: The Use of Habermasian Theory in Adult Education”, *Journal of Educational Thought*, 40(1), pp. 5-22.
- E.C.(European Commission). (2005).*Working Together for Growth and Jobs. Integrated Guidelines for Growth and Jobs (2005–2008)*, Luxembourg.: Office for Official Publication of the European Communities.
- E.C. (European Commission). (2006). “Vladimír Špidla, Member of the European Commission responsible for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Informal Ministerial Meeting: “Flexicurity”, Informal Ministerial Meeting: “Flexicurity”, Villach (Austria), 20 January 2006”.
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/20&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.
- E.C. (European Commission). (2006). *Employment in Europe 2006*, Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities
- E.C. (European Commission). (2007). “New EU report shows active labour policy can increase employment rate despite low growth”,http://ec.europa.eu/employment_social/emplweb/news/news_en.cfm?id=81.

- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. (2007) .“Flexicurity”,<http://www.eurofound.eu.int/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/FLEXICURITY.htm>.
- Fischer, S., Meltzer, A. H., Sachs, J. D., and Stern N. (2003). The Future of the IMF and World Bank: Panel Discussion, Papers and Proceedings of the One Hundred Fifteenth Annual Meeting of the American Economic Association, Washington, DC, January 3-5, 2003, *The American Economic Review*, 93, (2), pp. 45-50.
- Kim, J.Y, Millen, J.I..A, and Gershman, J., (2000). *Dying for growth: global inequality and the health of the poor*. Monroe (Maine): Common Courage Press.
- Stuckler, D. and Basu, S. (2009). “The International Monetary Fund's Effects on Global Health: Before and After the 2008 Financial Crisis”, *International Journal of Health Services* 39,.(4), pp 771 – 781.
- HEPNET (2011). *Study of the Greek Higher Education*, <http://hepnet.upatras.gr/>.
- Habermas, J. (1971). *Toward a Rational Society*, London: Heinemann.
- Habermas, J. (1972). *Knowledge and Human Interests*, London: Heinemann.
- Habermas, J. (1974). *Theory and Practice*, London: Heinemann.
- Habermas, J. (1976). *Legitimation Crisis*, , London: Heinemann.
- Habermas, J. (1979). *Communication and the Evolution of Society*, London: Heinemann
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Reason and the rationalisation of society* (v.1), Oxford: Polity Press.
- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action A Critique of functionalist reason*,(v. 2), Oxford: Polity Press.
- Habermas, J. (1989a). *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Oxford: Polity Press.
- Habermas, J. (1989b). *Moral Consciousness and Communicative Action*, Cambridge, MA: .MIT Press.
- Habermas, J. (1990). *The Philosophical Discourse of Modernity. Twelve lectures*, Oxford: Polity Press.

- Hodge, D. R., Derezotes, D.S.(2008). "Postmodernism and Spirituality: Some pedagogical implications for teaching content on spirituality", *Journal of Social Work Education* 44 (1), pp. 103-124.
- Ingram, D. (1987). *Habermas and the Dialectic of Reason*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Kiprianos, P. Kamarianos, I., Stamelos, G., Balias, St. (2011). Market and the higher european educational policies: when the markets fail-the case of Greece. *Revista Educação Skepsis*, n. 2, (I) <http://academiaskepsis.org/revistaEducacao.html>.
- Keat, R. (1981). *The Politics of Social Theory: Habermas, Freud and the critique of Marxism*, Oxford: Basil Blackwell.
- Kortian, G. (1980). *Metacritique: The philosophical arguments of Jurgen Habermas*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McCarthy, T. (1973). "A theory of communicative competence, *Philosophy of the Social Sciences*, 3,pp. 135-56.
- McCarthy, T. (1978) *The Critical Theory of J. Habermas*, Cambridge, MA.: MIT Press.
- Parton, N.(ed.)(1996). *Social Theory, Social Change and Social Work*, London: Routledge.
- Petmesidou, M. (1996). "Social protection in Greece: A Brief Glimpse of a Welfare State", *Social Policy and Administration*, vol. 30, (4), pp.324-347.
- Thompson, J.B. & Held, D. (1982) *Habermas: Critical debates*, Basingstoke: Macmillan.
- Thompson, J.B. (1981). *Critical Hermeneutics: A study of the thought of Paul Ricoeur and Jurgen Habermas*, Cambridge: Cambridge University Press.